

Jeigu Rusijos karinis laivynas būtų priverstas pasitraukti iš Krymo, o Ukraina ir Gruzija įstotų į NATO, Juodoji jūra faktiškai taptų „vidine“ Aljanso jūra.

Numeris 7 (7)

2008 gegužės 30 diena

Dvisavaitinis analitinis-informacinis biuletenis apie politinius, ekonominius ir socialinius procesus NVS erdvėje

Ukrainos ir Rusijos ginčas dėl Sevastopolio: ar išsaugos Ukraina savo teritorinį integralumą?

Išleido Rytų geopolitikos studijų centras

www.rytugeopolitika.lt

Šių metų gegužės 20 d. Ukrainos prezidentas Viktoras Juščenka išleido dekretą, kuriame pavedė šalies vyriausybei iki liepos 20 d. parengti įstatymo projektą dėl Rusijos Juodosios jūros laivyno iškeldinimo iš Sevastopolio uosto 2017 metais. Be to, prezidentas įpareigojo vyriausybę ir Saugumo Tarybos sekretorių užbaigti Ukrainos ir Rusijos jūros sienos Azovo ir Juodojoje jūrose bei Kerčės sąsiauryje teisinį įforminimą sutartimis. Taip pat gegužės 20 d. Ukrainos ministrės pirmininkės Julijos Timošenkos potvarkiu, Ukraina nusiuntė pareiškimą Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) sekretoriatui, kuriame numatyta inicijuoti dvišales Kijevo derybas su Rusija, kuri jau beveik užbaigė visas prisijungimo prie PPO procedūras (Rusijai liko susitarti tik su Gruzija ir Saudo Arabija). Inicijuodama šį žingsnį Ukraina aiškiai leido Rusijai suprasti, kad ji netaisytis Rusijos prisijungimui prie PPO tik tuo atveju, jei Rusija įsipareigos išvesti iš Sevastopolio savo karinį laivyną 2017 metais.

Sevastopolis – įsisenėjusių Ukrainos ir Rusijos ginčų šaltinis

Šiai eilinei Ukrainos ir Rusijos dvišalių santykių krizei pretekstą suteikė Maskvos mero Jurijaus Lužkovo pareiškimai Sevastopolio klausimu. Šių metų gegužės 10-11 dienomis J. Lužkovas, viešėdamas šiame mieste 225-ųjų Juodosios jūros laivyno metinių iškilimėse, pareiškė, kad tarptautinėje arenoje turi būti iškeltas klausimas dėl Sevastopolio gražinimo Rusijai. Pasak Maskvos mero, Sevastopolis teisiškai niekada nepriklausė Ukrainai, kadangi dar 1954 m., minint Rusijos ir Ukrainos „susivienijimo“ 300-tąsias metines, tuometinis SSRS vadovas Nikita Chruščiovas perdavė visą Krymo regioną (anksčiau priklausiusį Rusijos SSR) Ukrainos SSR, kaip „broliškos“ meilės įrodymą. J. Lužkovo tvirtinimu, perduodant Krymą Ukrainos žinion, Sevastopoliiui atskiru dekretu buvo suteiktas specialusis statusas (miestas tapo tiesiogiai pavaldus centrinei SSRS valdžiai), todėl Sevastopolio negalima priskirti teritorijoms, kurias Rusija perdavė Ukrainos jurisdikcijai. Reaguodama į tokius J. Lužkovo pareiškimus, Ukrainos vyriausybė Maskvos merą paskelbė nepageidaujamu asmeniu, o Maskva savo ruožtu nepageidaujamais asmenimis paskelbė grupę Ukrainos politikų, tarp kurių yra ir Ukrainos teisingumo ministro pirmasis pavaduotojas Jevgenijus Korničiukas, siūlęs uždrausti naujajam Rusijos premjerui Vladimirui Putinui lankytis Ukrainoje.

J. Lužkovas Sevastopolio klausimu iš esmės nepasakė nieko naujo ir tik atkartojė V. Putino nuomonę, išsakytą dar šių metų balandžio pradžioje vykusiame NATO viršūnių susitikime Bukarešte. Tuomet V. Putinas akcentavo, kad Rusijos SSR Krymą Ukrainos

SSR perdavė vadovaujantis tik tuometinio komunistų partijos politbiuro sprendimu, tačiau nebuvo jokių oficialių perdavimo procedūrų. V. Putino teigimu, Ukrainos stojimą į NATO komplikuoja ne tik ginčytinos Ukrainos teritorijos (tokios kaip Krymas ir tos, kurias Ukraina gavo po II Pasaulinio karo iš Rumunijos, Lenkijos ir tuometinės Čekoslovakijos) bet ir rusų tautinės mažumos (sudaranti 30 proc. Ukrainos gyventojų – t.y. 17 mln. žmonių) interesai. V. Putinas leido suprasti, kad Ukrainos narystė NATO gali paskatinti Ukrainos kaip valstybės dezintegraciją.

Akivaizdu, jog Sevastopolio klausimas yra įsisenėjusių Ukrainos ir Rusijos ginčų židinys, kuris yra siejamas ne tik su Rusijos Juodosios jūros laivyno neaiškia ateitimi, Ukrainos naryste NATO, bet ir su Krymo regiono statusu apskritai. Pabrėžtina, kad iširus SSRS Krymas tapo Ukrainos autonominiu regionu, su dominuojančia rusų tautine mažuma (iš 2 mln. Krymo gyventojų 60 proc. yra rusai), kuri motyvuodama tuo, kad Ukrainos vyriausybė skiria nepakankamai dėmesio jų socioekonominėms reikmėms, rusų kalbai (ukrainiečių kalba yra vienintelė oficiali valstybinė kalba) ir pan., aktyviai propaguoja Krymo reintegracijos į Rusiją idėją. Visgi, svarbiausias Ukrainos ir Rusijos nesutarimų šaltinis – Sevastopolio klausimas, pirmiausiai siejamas su Rusijos Juodosios jūros laivyno ateitimi. Priminsime, kad dar 1997 m. Rusija ir Ukraina pasirašė Draugystės, bendradarbiavimo ir partnerystės sutartį, numačiusią, kad Rusija pripažįsta 1991 m. Ukrainos sienas (t.y., tokias kokios buvo nustatytos 1954 m.), mainais į Ukrainos garantijas, kad bus plėtojami draugiški santykiai su Rusija bei tai, jog bus gerbiami Rusijos saugumo interesai Kryme. Ši sutartis svarbi tuo, kad ji yra susieta su Juodosios jūros laivyno pasidalijimu tarp Ukrainos ir Rusijos – Rusijai pripažinus Ukrainos teritorinį vientisumą (įskaitant Krymą ir Sevastopolį), jai atiteko ne tik 80 proc. viso karinio Juodosios jūros laivyno, tačiau ir teisė iš Ukrainos 20 metų (iki 2017 m. gegužės 28 d.) nuomotis Sevastopolio uostą (ir jo apylinkes), kuriame dislokuotas šis laivynas.

Sevastopolio uosto ir jo apylinkių nuoma Rusijai kasmet kainuoja 100 mln. JAV dolerių, kuriuos Rusija nurašo nuo Ukrainos įsiskolinimų Rusijai už naftą ir dujas. Kita vertus, kai tik Ukrainos ir Rusijos dvišaliai santykiai ima blogėti, Kijevas nuolat primena, kad nuomos mokestis gali būti padidintas kelis kartus (nuo 210 mln. JAV dolerių iki beveik 2 mlrd. JAV dolerių per metus). Pabrėžtina, kad Rusija labai jautriai reaguoja į bet kokias diskusijas susijusias su kariniu Juodosios jūros laivynu, tačiau bene pagrindinis Rusijos argumentas, kuriuo nuolat gąsdinama Ukraina – sienų peržiūrėjimas. Kitaip tariant, jei Ukraina po 2017 m. Rusijai nepratęs Sevastopolio uosto nuomos sutarties, Rusija gali peržiūrėti 1997 m. Draugystės, bendradarbiavimo ir partnerystės sutarties principus dėl Ukrainos sienų pripažinimo (priminsime, kad šios sutarties galiojimas baigiasi jau 2009 metais).

Kodėl Rusija nori likti Sevastopolyje?

Sevastopolio klausimas siejamas ne tik su Juodosios jūros laivyno ateitimi, tačiau ir su kitų Rusijos uostų esančių Juodojoje jūroje plėtros galimybėmis. Šiuo metu Rusijos uostai Juodojoje jūroje perkrauna apie 30 proc. visų jūriniais keliais Rusijos eksportuojamų prekių. Prognozuojama, kad 2006 – 2010 m. laikotarpiu Rusijai

priklausančių Juodosios jūros uostų kasmetinė krova išaugs nuo 160 mln. tonų iki 250 mln. tonų (vien 2007 m. Rusija per Juodosios jūros uostus eksportavo 113 mln. tonų naftos produktų).

Su Rusijos karinio laivyno pasitraukimo iš Sevastopolio klausimu itin susijusios svarbiausios Rusijos uosto Juodojoje jūroje – Novorosijsko – plėtros galimybės. Vien tik Novorosijsko uoste perkraunama virš 50 proc. visų per Juodosios jūros uostus Rusijos eksportuojamų prekių (pavyzdžiui, 2006 m. iš 160 mln. tonų krovinių, perkrautų visuose Juodosios jūros uostuose priklausančių Rusijai, vien Novorosijsko krova siekė 88 mln. tonų krovinių, iš kurių 30 mln. tonų sudarė Kazachstano nafta). Atsižvelgiant į tai, kad Novorosijsko uosto plėtros galimybės yra labai ribotos (uostas yra siauroje įlankoje, o nemažą šios įlankos dalį užima nuo 2007 m. statoma naujoji Rusijos Juodosios jūros laivyno bazė, kurios statybai Rusijos vyriausybė yra skyrusi 40 mlrd. rublių), Novorosijsko naftos ar kitų krovinių terminalų numatyta plėtra, Maskvai suteikia papildomos motyvacijos neišvesti savo Juodosios jūros laivyno iš Sevastopolio po 2017 metų. Kitaip tariant, Maskva pasitraukimą iš Sevastopolio po 2017 m. gali vilkinti, paprasčiausiai argumentuodama, kad Juodosios jūros laivynas tiesiog negali būti perdislokuotas dėl kitų Rusijos uostų ribotų galimybių.

Be to, būtina įvertinti ir tą faktą, kad joks kitas Juodosios jūros uostas Rusijai negalėtų atstoti Sevastopolio geopolitiškai – pasitraukęs iš Krymo Rusijos karinis laivynas ne tik prarastų strategines pozicijas Juodosios jūros regione ir ilgainiui apsiribotų tik pakrantės apsaugos funkcijomis, tačiau tikėtina, kad Ukrainai ir Gruzijai įstojus į NATO, Juodoji jūra taptų „vidine“ Aljanso jūra (t.y., išskyrus Rusiją, visos Juodosios jūros valstybės būtų NATO narėmis).

Kita vertus, Rusijos pasitraukimas iš Sevastopolio gali suduoti gana stiprų psichologinį smūgį Rusijos kaip „nugalėtojos“ istoriniam mentalitetui. Priminsime, kad Sevastopolis Rusijoje yra vertinamas kaip „karinės šlovės“ miestas, kurį 1783 m. po Krymo chanato užkariavimo įkūrė Rusijos kunigaikštis Grigorijus Potiomkinas. Istoriskai Sevastopolis rusams yra savitas „fenikso atgimusio iš pelenu“ simbolis: Rusija atgavo Sevastopolį ir po 1853-1855 m. pralaimėto Krymo karo, ir po 1942 m. nacių okupacijos.

Gana įdomūs 2008 m. gegužės 17-18 d. „Visos Rusijos viešosios nuomonės tyrimų centro“ atliktos apklausos Sevastopolio klausimu duomenys (iš viso buvo apklausti 1600 Rusijos gyventojai 46 apskrityse). 68 proc. apklausoje dalyvavusių respondentų mano, kad Sevastopolis turi priklausyti Rusijai, 5 proc. respondentų pripažįsta Ukrainos teises į Sevastopolį. 56 proc. apklaustųjų teigia, kad Sevastopolis nuo pat įkūrimo buvo rusiškas miestas, 7 proc. pripažino Sevastopolio strateginę svarbą Rusijai (vartai į Juodąją jūrą), o 6 proc. Sevastopolį pirmiausiai vertina, kaip „rusiškos karinės šlovės miestą“. Pabrėžtina, kad 7 proc. respondentų mano, jog Sevastopolis istoriskai turi priklausyti Rusijai, tačiau Ukrainos ir Rusijos ginčai dėl Sevastopolio yra beprasmiški ir niekur nevedantys, o 5 proc. apklaustųjų mano, kad Sevastopolis Rusijai nereikalingas.

Be to, apklausos rengėjai respondentams suformulavo dilemą: kas svarbiau – ar tai, kad Sevastopolis priklausytų Rusijai, ar būtinybė išlaikyti gerus Rusijos ir Ukrainos santykius. Tik 18 proc. respondentų pasisakė už Rusijos gerų santykių su Ukraina išlaikymą.

„Visos Rusijos viešosios nuomonės tyrimų centro“ direktoriaus Valerijaus Fiodorovo nuomone, tai tik įrodo, kad didžiąją Rusijos visuomenės daliai geri Ukrainos ir Rusijos santykiai nėra ta vertybė, dėl kurios būtų galima „atiduoti“ Sevastopolį Ukrainai.

Ukrainos dezintegracijos pavojus

Ekspertų teigimu, jei Ukraina ir Rusija nesugebės iki 2017 m. susitarti Sevastopolio klausimu (jei nebus papildyta Ukrainos Konstitucija, kuri leistų kariniam Rusijos laivynui likti Sevastopolyje po 2017 m.), tikėtina, kad Krymo rusų tautinė mažuma gali inicijuoti neramumus regione ir kreiptis į Rusijos vyriausybę su prašymu įgyvendinti karinę intervenciją į Krymą. Prorusiški Krymo politikai jau ne kartą yra įspėję Kijevo, kad Juodosios jūros laivyno pasitraukimas iš Sevastopolio tik suaktyvins Krymo rusų pastangas reintegruoti su Rusija. Tai patvirtina ir 2006 metais vykę Krymo rusų protestai Feodosijoje, kurie nutraukė JAV ir Ukrainos bendras kasmetines karines jūrų pratybas „Sea Breeze“ bei Krymo parlamento nutarimas, paskelbęs Krymą „teritorija be NATO“. •

Rytų geopolitikos studijų centro tikslas – tapti institucija, kurias Vakaruose jau seniai įprasta vadinti idėjų kalvėmis, smegenų centrais.

Centras, kurdamas tiltus, jungiančius intelektualinį-akademinių potencialą su praktine politika, siekia prisidėti prie Lietuvos „smegenų centrų“ mokyklos kūrimo ir stiprinimo.

Centras siekia sustiprinti ekspertinius Lietuvos pajėgumus, nagrinėjant ir vertinant politinius, ekonominius ir socialinius reiškinius NVS erdvėje. Lietuvai esant dinamiškoje geopolitinėje būsenoje neišvengiamai kyla poreikis strategiškai įvertinti iš Rytų kylančias galimybes ir grėsmes, jų poveikį Lietuvos nacionaliniams interesams ir sukurti ilgalaikį užsienio politikos Rytų atžvilgiu modelį.

Rytų geopolitikos studijų centras 2008 metais planuoja parengti šias analitines studijas:

- „Rusijos politinis ir ekonominis elitas: „silovikai“, liberalai, technokratai“
- „Europos saugumo sistemos plėtra: Rytų transformacija?“
- „Rusija po prezidento rinkimų: ekonominės ir politinės raidos scenarijai“
- „Rusijos ir Baltarusijos sąjunginės valstybės perspektyvos“